

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ברכות -

פרקים ראשון - שלישי

הלכות קריאת שמע

סוגיה כז: קריאת שמע של ר' יהודה הנשיא

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

סוגיה כז: קריאת שמע של ר' יהודה הנשיא

*

רקע

הגמ' מספרת שרבי יהודה הנשיא קרא פסוק ראשון בלבד. מנהגו של רבי והדיון הקצר עליו מהווים בסיס חשוב מאוד להבנת מצות קריאת שמע, ולזיקה שבין הברכות לבין הקריאה.

מקורות

א. גמ' יג: "ת"ר שמע ישראל... טפי לא הוה מצער נפשיה"

ב. רא"ש סי' ג, "אמר רבי אילא בריה דרב שמואל בר מרתא משמיה דרב..."
ריטב"א ד"ה אמר ליה בר פחתי

ג. טור סי' מו, "ובסדורי אשכנז כתוב... קריאת שמע של רבי יהודה הנשיא"
רא"ה ד"ה פי' ובגמרא

ד. רמ"א סי' מו סע' ט, "טוב לומר בשחרית..." ומשנה ברורה

ריטב"א ד"ה אמר ליה בר פחתי

אמר ליה בר פחתי בשעה שמעביר ידיו על גבי עיניו מקבל מלכות שמים. כלומר שמפסיק מלימודו כשהגיע זמן קריאת שמע וקורא פסוק ראשון. ושמעינן מינה שמפסיקין לקריאת שמע דאורייתא והיינו פסוק ראשון וכן ליציאת מצרים נמי. והטעם שהיה מעביר ידו על עיניו שלא יסתכל לכאן ולכאן ויכוין דעתו יפה.

טור אורח חיים סימן מו

ובסדורי אשכנז כתוב אחר יהי רצון, רבון כל העולמים לא על צדקותינו אנחנו מפילין תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים מה אנו מה חיינו מה חסדנו ומה צדקנו מה כחנו ומה גבורתנו מה נאמר לפניך ה' או"א הלא כל הגבורים כאין לפניך ואנשי השם כלא היו וחכמים כבלי מדע ונבונים כבלי השכל כי כל מעשיהם תוהו וימי חייהם הבל לפניך ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל: אבל אנחנו עמך בני בריתך בני אברהם אוהבך שנשבעת לו בהר המוריה זרע יצחק יחידו שנעקד על גבי המזבח עדת יעקב בנך בכורך שמאחבתך שאהבת אותו ומשמחתך ששמחת בו קראת אותו ישראל וישרון. לפיכך אנחנו חייבים להודות לך ולשבחך ולפארך ולרוממך ולברך את שמך וליתן שבח והודיה לשמך אשרינו מה טוב חלקנו ומה נעים גורלנו ומה יפה ירושתנו אשרינו שאנו משכימין ומעריבין ערב ובוקר בכל יום פעמים ואומרים שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. ורבינו יהודה החסיד היה רגיל לומר אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, והיה מכוין לצאת בו ידי חובת קריאת שמע, משום שפעמים כשעושים קרובין מתעכבים מקריאת שמע עד אחר זמנה. ואמר שהיה יוצא בזה כדאיתא בברכות: שמע ישראל ה' א-להינו ה' אחד זו היא קריאת שמע של רבי יהודה הנשיא.

רא"ה ד"ה פי' ובגמרא

פירוש ובגמרא אמרינן תנו רבנן שמע ישראל ה' א-להינו ה' אחד זו היא קריאת שמע של רבי יהודה הנשיא. פירוש שהיתה תורתו אומנתו ולא היה רוצה להפסיק ולהתבטל לקרותה כולה, פירוש ביום, כיון דמדאורייתא ליתא חובה אלא פסוק ראשון. ובגמ' מספקא לן אם חוזר וגומרה לאחר שעמד מבית המדרש או לא. ואמרינן דרבי שמעון ברבי אמר חוזר וגומרה, ואפילו הכי מהדר רבי כבי מדרשא אשמעתא דאית בה ענין דיציאה משום דהזכרת יציאת מצרים ביום ודאי דאורייתא כדאיתא בגמ', ואף על גב דאפשר ליה כולי יומא מכל מקום דכיון דקבעוה בקריאת שמע הוה נחא ליה למימרא בקריאת שמע וסמוך. פירוש והא דאמרינן חוזר וגמרה, פירוש, חוזר וגומרה בברכות, דכיון דחוזר וגומרה - ודאי מסתמא בברכות הוא, דאף על גב דהא נפק רבי ידי חובתיה דקריאת שמע דאורייתא חוזר ואומרה בברכות, והוי קריאת שמע גופיה וברכות דרבנן. שמע מינה, דאף על גב דנפיק איניש ידי קריאת שמע דאורייתא, אפשר ליה למקרי קריאת שמע בברכותיה בתר הכי, הלכך אנן דקרינן בצפרא רבנו של עולם, ואמרינן ביה "ומיחדין את שמך פעמים באהבה ואומרים שמע ישראל ה' א-להינו ה' אחד" מקמי דנקרי קריאת שמע בברכות, ונפקינן ביה ידי קריאת שמע דאורייתא, אפילו הכי קרינן בתר הכי שמע דרבנן בברכות דרבנן, ואפשר לן דהא רבינו הקדוש הוה עביד הכי, מיהו לא מחוור שפיר דאלו רבינו משום דוחקא דגרסיה הוה עביד הכי ומשום דתורתו אומנתו. וטפי בטפי עדיף לצבורא למימרא ברכות דקריאת שמע אקריאת שמע דאורייתא. הילכך הכי מבכי לן למימר 'מיחדין את שמך פעמים באהבה ואומרים ה' א-להינו ה' אחד', וכן קבלתי מפי מורי רבינו ז"ל, פירוש והשתא שמעינן דאף על גב דקרא איניש קריאת שמע דאורייתא בלא ברכות, אפשר לו לחזור ולקרות קריאת שמע בברכות אף על גב דהשתא ליכא קריאת שמע דאורייתא כלל. ודוגמא לזו איכא למידן מינה דאפשר למקרי ברכות דרבנן אקריאת שמע דערבית מקמי זמנה אף על גב דליכא קריאת שמע דאורייתא. ואהא איכא למימר דסמכו למקרי קריאת שמע בברכות מקמי צאת הכוכבים, דרבנן שריוה משום דוחקא דצבורא, וכיון דשקעה חמה ומטא זמן תפלת ערבית כדאיתא לקמן בתפלת השחר, שרו ליה רבנן למקרי ברכות דקריאת שמע דרבנן בהדי קריאת שמע ולמסמך גאולה דברכות דרבנן בהדי צלותא, ולצלויי צבורא צלותא בהדדי דלא ליצלו ביחיד, ולפי זה ראוי אחר כך לכל אדם קודם שיאכל בלילה, וכן קודם שישן, לקרות קריאת שמע כלו, ולקרות פרשת ציצית להזכיר יציאת מצרים בלילה. ואפשר לדון דבפסוק ראשון סאגי ליה, דאיך דרבנן הוא, וכבר נפיק ידי חובתיה דרבנן בההוא קריאת שמע דאמר בהדי ברכות. ומכל מקום פסוק מיהת חובה למי שנהג בזה הרי פסוק ראשון חובה, ואפילו לתלמיד חכם דאמרינן לעיל דלא צריך אלא פסוקי דרחמי.

הסבר הסוגיה

תנו רבנן שמע ישראל ה' א-להינו ה' אחד - זו קריאת שמע של רבי יהודה הנשיא.

[ברייתא יג:]

הגמ' מספרת שבזמן שהיה מלמד¹ לא היה רבי קורא את כל קריאת שמע אלא פסוק ראשון בלבד², ואת יציאת מצרים היה מזכיר תוך כדי שמועה שמוזכרת בה יציאת מצרים. נחלקו בר קפרא ורבי שמעון ברבי אם רבי היה חוזר וגומר את קריאת שמע לאחר שסיים

¹ בגמ' לא כתוב שהוא לימד אחרים, אך כך מבאר רש"י [ד"ה לא חזינא]. מהרא"ה [ד"ה פי' ובגמרא] הכותב: "משום דוחקא דגרסיה" משמע שהוא למד לעצמו.

² אמנם רבינו יונה [ט. ד"ה למימרא] מסביר כי רבי אמר את כל הפרשה הראשונה, כיוון שכולה מהתורה.

שיעורו לתלמידיו, רבי שמעון ברבי סובר שהיה חוזר וגומרה, ובר קפרא סובר שלא חזר וגמרה.

נחלקו הראשונים מדוע רבי לא קיים את מצות קריאת שמע בשלמותה, והרי עוסק בתלמוד תורה אינו פטור מן המצוות³:

הרא"ה [ד"ה פי' ובגמרא] והריטב"א [ד"ה אמר ליה בר פחתין מפרשים שכיוון שתורתו של רבי היתה אומנותו, הוא היה חייב בפסוק ראשון שחיובו מהתורה, ופטור מהמשך הקריאה שחיובה מדרבנן].

הרא"ש [סי' ג] סובר שאדם שתורתו אומנותו חייב בכל קריאת שמע, ורבי לא הפסיק לקריאת שמע מפני שלימד לרבים, ומצות לימוד תורה דרבים דוחה מצות קריאת שמע. הרא"ש אינו מבאר מדוע רבי הפסיק לפסוק ראשון; ניתן לומר שהפסיק מפני חשיבות קבלת עול מלכות שמים, וניתן לומר שהפסיק מפני שהפסקה קלה זו אינה מפריעה ללימוד תורה של הרבים.

ממנהגו של רבי יהודה החסיד המובא בטור [סי' מן] משמע שהיתה לו הבנה שלישית בקריאת שמע של רבי יהודה הנשיא: "רבי יהודה החסיד היה רגיל לומר אחריו [=אחרי אמירת "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד" שאומרים בסוף "רבון כל העולמים לא על צדקתנו" שלפני התפילה] ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, והיה מכויין לצאת בו ידי חובת קריאת שמע, משום שפעמים כשעושין קרובין מתעכבים מקריאת שמע עד אחר זמנה. ואמר שהיה יוצא בזה, כדאיתא בברכות: שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד זו היא קריאת שמע של רבי יהודה הנשיא". לפי הבנת הרא"ש - שרבי היה פטור ממצות קריאת שמע, ולפי הבנת הרא"ה - שרבי היה פטור מהחיוב מדרבנן, לא ניתן ללמוד מקריאת שמע של רבי יהודה הנשיא הלכה לדידן, ולכן מוכרחים לומר שרבי יהודה החסיד הבין את מנהגו של רבי יהודה הנשיא בדרך שונה מזו של הרא"ש או של הרא"ה. לדעת רבי יהודה החסיד, רבי יהודה הנשיא היה חייב בקריאת שמע, אך מותר לפצל בין קיום חיוב קריאת שמע מהתורה לבין קיום החיוב מדרבנן - את החיוב מהתורה לקיים בזמן קימה, ואת החיוב מדרבנן לקיים גם מאוחר יותר [כל היום או לפחות עד ארבע שעות].

הסברי הראשונים משליכים גם על הבנת המחלוקת שבין רבי שמעון ברבי לבר קפרא אם רבי חזר וגמר קריאת שמע לאחר שסיים שיעורו לתלמידיו או שהוא לא חזר וגמר. לפי הבנת הרא"ה והרא"ש רבי היה פטור מקריאת שמע דרבנן, ולכן לדעת בר קפרא הוא לא חזר וקרא את הקריאה שהרי בזמן החיוב הוא היה פטור ממנה, ולדעת רבי שמעון ברבי למרות שהוא נפטר מהקריאה מדרבנן, הוא חזר וקראה כדי לקבל על עצמו עול מלכות שמים שלמה. לפי הבנת רבי יהודה החסיד, רבי שמעון ברבי ובר קפרא נחלקו אם רבי היה

פטור מקריאת שמע. לפי בר קפרא רבי יהודה הנשיא היה פטור מקריאת שמע, ולכן לא חזר

³ בירושלמי [פ"א ה"ב] מקשים קושיה זו ומתרצים "זהו שינון וזה שינון ואין שינון דוחה שינון", אך בבבלי [שבת יא.] מפורש שאף תלמידי חכמים שתורתם אומנותם מפסיקים לקריאת שמע.

וגמרה, ולפי רבי שמעון ברבי רבי יהודה הנשיא לא היה פטור מקריאת שמע, ולכן היה חייב לחזור ולגמרה.

אך הרא"ה עצמו אינו מקבל הבנה זו. לדעתו רבי לא היה חוזר וקורא קריאת שמע אם הוא לא היה מקיים מצוה בקריאה זו. הוא מפרש כרבי יהודה החסיד שרבי חזר וקרא קריאת שמע עם ברכותיה לאחר זמן קריאת שמע מפני שבקריאה זו מקיימים מצוה מדרבנן. גם לדעתו ניתן לפצל בין חיוב קריאת שמע מהתורה לבין החיוב מדרבנן, אך לדעתו רבי פיצל ביניהם לכתחילה כיוון שהיה פטור מהחיובים מדרבנן, אך אנו חייבים לכתחילה לקרוא את שלוש הפרשות של קריאת שמע עם ברכותיהן בזמן החיוב מהתורה כדי לברך "ברכות דקריית שמע אקריית שמע דאורייתא".

הרא"ה לומד מסוגיה זו שתי הלכות למעשה: א. אין לומר לפני התפילה "ומיחדין את שמך פעמים באהבה ואומרים שמע ישראל ה' א-להינו ה' אחד", שהרי בפסוק זה מקיימים מצות קריאת שמע מהתורה, ואין ראוי לכתחילה לקרוא קריאת שמע דאורייתא ללא ברכותיה. אלא יש לומר: "ומיחדין את שמך פעמים באהבה ואומרים ה' א-להינו ה' אחד" [בחצי פסוק אין מקיימים את המצוה מהתורה]. ב. בשעת הדחק ניתן לקרוא פסוק ראשון בזמן שכיבה וקימה, ואת שאר הפרשות עם ברכותיהן ניתן לקרוא אף שלא בזמן שכיבה וקימה. לפיכך מותר מפני דוחקא דצבורא לקרוא קריאת שמע עם הברכות ולהתפלל תפילת ערבית לפני צאת הכוכבים, ולקיים מצות קריאת שמע דאורייתא בקריאת פסוק ראשון על המיטה [כשיטת רש"י (ב. ד"ה עד סוף האשמורה) עיין לעיל עמ' 23].

הגמ' אומרת שרבי יהודה הנשיא היה מהדר אשמעתא דאית בה יציאת מצרים כדי להזכיר יציאת מצרים בזמנה. מגמ' זו ניתן ללמוד שיש מצוה להזכיר יציאת מצרים בזמן קריאת שמע. לעיל [עמ' 6, 125] ראינו מחלוקת ראשונים אם מצות זכירת יציאת מצרים היא מצוה עצמאית או חלק ממצות קריאת שמע. מהקפדתו של רבי להזכיר יציאת מצרים בזמן קריאת שמע ניתן לכאורה להוכיח שמצות זכירת יציאת מצרים היא חלק ממצות קריאת שמע. אולם הרא"ה [ד"ה פי' ובגמרא] סובר שמצות זכירת יציאת מצרים היא מצוה בפני עצמה, ולכן הוא דוחה ראייה זו, ומפרש: "ואף על גב דאפשר ליה כולי יומא מכל מקום דכיון דקבעוה בקריאת שמע הוה ניחא ליה למימרא בקריית שמע וסמוך". מהסברו של הרא"ה משמע שמהתורה מצות זכירת יציאת מצרים היא מצוה בפני עצמה, ולכן זמנה כל היום ככל מצוות היום. מדרבנן יש בהזכרת יציאת מצרים קיום במצות קריאת שמע, שהזכרת יציאת מצרים היא חלק מקבלת עול מלכות שמים⁴.

סיכום

⁴ הסברו של הרא"ה מוכח מהגמ', שכן אם נאמר שזמן הזכרת יציאת מצרים הוא רק בזמן קימה, אין מקום לדברי בר קפרא: "אלא לדידך דאמרת חוזר וגמרה למה ליה לאהדורי". משאלת בר קפרא ומתשובת רבי שמעון ברבי משמע שיש חידוש בכך שצריך להזכיר יציאת מצרים בזמן קריאת שמע, וחידוש זה מובן רק לפי הסברו של הרא"ה.

מקריאת שמע של רבי יהודה הנשיא ניתן ללמוד שתי הלכות חשובות בדיני קריאת שמע: א. רבי יהודה החסיד והרא"ה מוכיחים מסוגיה זו שניתן לפצל את מצות קריאת שמע, את החיוב מהתורה לקיים בזמן שכיבה ובזמן קימה, ואת החיוב מדרבנן לקיים לאחר הזמן או לפניו. לדעת רבי יהודה החסיד מותר לפצל ביניהם לכתחילה ולכן הוא היה נוהג לצאת ידי חובת החיוב מהתורה באמירת "שמע ישראל" לפני התפילה, ואילו לרא"ה לכתחילה יש לברך ברכות קריאת שמע עם המצוה מהתורה, ולכן ניתן לפצל ביניהם בשעת הדחק בלבד.

ב. יש מצוה להזכיר יציאת מצרים בזמן קריאת שמע. דין זה הוא או מפני שמצות יציאת מצרים אינה מצוה בפני עצמה אלא חלק ממצות קריאת שמע [כשיטת הרמב"ם (עין לעיל עמ' 6, 125)], או מפני שמצות יציאת מצרים היא מצוה בפני עצמה אך יש לה קיום גם במצות קריאת שמע [שיטת הרא"ה].

הלכה

הרמ"א [סי' מו סע' ט] פוסק כרבי יהודה החסיד שיש לומר אחר "שמע ישראל" שאומרים לפני התפילה, "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", מפני שלפעמים מתעכבים וקוראים קריאת שמע אחר זמנה. המגן אברהם [סקט"ז] פוסק לכוון שלא לצאת ידי חובה אלא אם ירא שהציבור יעברו זמן קריאת שמע. המשנה ברורה [סקל"א] פוסק שאם ירא שהציבור יעברו זמן קריאת שמע - יקרא פרשה ראשונה, ויותר טוב שיקרא שלוש פרשות.